Vasile PAVEL
Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

GRAIUL ROMÂNESC DE LA EST DE PRUT: RETROSPECTIVĂ ŞI ORIENTĂRI ÎN CERCETAREA DIALECTOLOGICĂ

The Romanian subdialect from the east of Prut: retrospective and guidelines in dialectology's research.

Abstract. The description of the popular dialects is a continuing concern of our Institute since 1946. 6 years ago, it was founded the academic department – The Sector of Dialectology. In this article, the author evokes the main objectives and results achieved through researches of Romanian subdialects from the east of Prut, such as: the dialectological surveys in the giant space from Tisa to Amur, the elaboration of the Regional Linguistic Atlas in 8 volumes, the participation to the drawing up of three pan-European linguistic atlases: *Atlas Linguarum Europae, Atlas Linguistique Roman, Общекарпатский диалектологический атлас*. We participated in the projects „Romanian subdialects from lateral and isolated areas" and „Romanian subdialects from the east of the Carpathians. Ethno- and sociotexts„ (in collaboration with the dialectologists from Bucharest and Iasi respectively). Currently the subject of investigation concerns the onomasiological aspect of the motivation in the dialectological study.

Keywords: popular subdialect, dialectical investigation, linguistic atlas, isogloss, motivation, dialectology, linguistic geography, the lateral area.

La Institutul nostru descrierea graiurilor populare reprezintă o preocupare continuă. În perioada 1946-1950 din culegătorii de grai din Basarabia şi Transnistria făceau parte Faina Cojuhari (1916-1984) şi Nicolae Corlăteanu (1915-2005). Amintindu-şi de rostul acestor călătorii prin satele noastre, acad. N. Corlăteanu avea să ne mărturisească: *Expedițiile folclorice şi dialectologice mi-au deschis ochii asupra comorii de nestemate ale graiului popular* (Literatura şi arta, 11 octombrie 1979).

Dar, propriu-zis, la Academie colectivul de dialectologi a fost constituit ca subdiviziune organizațională în anul 1956, care se va numi Sectorul de Dialectologie şi Fonetică Experimentală, ulterior: Sectorul de Dialectologie şi Geografie Lingvistică, fiind condus la început de Raymund Piotrowski, între anii 1961 şi 1991 – de către Rubin Udler, iar în perioada 1992-2009 de subsemnatul. În prezent, dialectologii de la Institutul de Filologie al AŞM activează în cadrul Sectorului de Istoria Limbii, Dialectologie şi Onomastică, îndrumat de Angela Savin.

BDD-A24954 © 2016 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:11 UTC)

Se împlinesc astfel 60 de ani de la înființarea la Chişinău a unui departament specializat de tip academic în domeniul dialectologiei şi geografiei lingvistice, prilej potrivit pentru a reflecta asupra problematicii principale şi rezultatelor obținute.

Obiectivul principal al sectorului din momentul înființării avea să devină pentru mulți ani alcătuirea lucrării capitale *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM). Cu acest titlu s-au publicat 4 volume, şi anume:

ALM, vol. I, partea I. *Fonetica* de Rubin Udler, Chişinău, 1968;

ALM, vol. I, partea II. *Fonetica* de Rubin Udler, *Morfologia* de Vasile Melnic, Chişinău, 1968;

ALM, vol. II, partea I. *Lexicul* de Victor Comarnițchi, Chişinău, 1972;

ALM, vol. II, partea II. *Lexicul* de Vasile Melnic şi Vasile Pavel, Chişinău, 1973.

Atlasul lingvistic moldovenesc a avut drept sarcină de bază aprofundarea şi completarea cunoştințelor despre situația graiurilor limbii române de pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice, având o rețea deasă (240 de localități româneşti), cercetate la fața locului de către dialectologii chişinăuieni între anii 1957 şi 1965 şi care sate sunt situate în Basarabia, nordul Maramureşului istoric, nordul Bucovinei, ținutul Herța, Transnistria, sud-estul Ucrainei, Caucaz, Asia Mijlocie şi în Ținutul Primoriei al Federației Ruse. ALM este un atlas r e g i o n a l în raport cu atlasele n a ț i o n a l e: *Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromân* (WLAD), autor Gustav Weigand, şi *Atlasul lingvistic român* (ALR), realizat sub conducerea lui Sextil Puşcariu, prin Sever Pop şi Emil Petrovici. În pofida intitulării reprobabile a *Chestionarului ALM* (*Chestionar pentru colectarea materialului în vederea alcătuirii Atlasului lingvistic al limbii moldoveneşti*, redactat de R. Ia. Udler, V. S. Sorbală, V. A. Comarnițchi, V. F. Melnic şi R. G. Piotrowski, Chişinău, Editura „Ştiința", 1960), chiar în primul alineat din *Introducerea* lucrării respective se sublinia: „*Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM) este conceput ca un **atlas regional**" în raport cu „Atlasul zonal (*Atlasul lingvistic român* – ALR)" (p. 5). ALM a fost apreciat pozitiv în zeci de recenzii semnate de lingvişti notorii din republică şi din afară: M. Borodina, E. Petrovici, N. Raevschi, P. Roşca, V. Soloviov, T. Teaha, R. Todoran, V. Vascenco, V. Zagaevschi ş.a., fiind distins cu premiul întâi al Prezidiului AŞM (1980).

ALM n-a apărut „pe loc gol". Multe întrebări cuprinse în *Chestionarul ALM* sunt preluate din *Chestionarul ALR*. Din păcate, incomparabil mai puține sunt întrebările comune din programele ALM şi cele din *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni* (NALR).

De reținut apariția, ca o continuare directă a ALM, a *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nodul Bucovinei, Transnistria* (abreviat: *ALRR. Bas.*), vol. I-II de V. Pavel, vol. III de V. Pavel, V. Sclifos, C. Strugăreanu, vol. IV de V. Pavel, V. Corcimari, A. Dumbrăveanu, V. Sclifos, S. Spînu, R. Udler, Chişinău (1993-2003). Premiul Academiei Române „B. P. Hasdeu", Premiul AŞM (2005). Este o reluare după două decenii (când noi, dialectologii de la AŞM, am participat la proiecte lingvistice internaționale), sub un titlu rezumativ şi revizuit (denumire care elimină orice încercare de referire la noțiunea de „limbă moldovenească"), a unui bogat şi autentic material

BDD-A24954 © 2016 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:11 UTC)

lexical necartografiat în ALM. Alte modificări importante: utilizarea simbolurilor la cartografierea răspunsurilor, punerea în practică a alfabetului latin şi a sistemului unic românesc de transcriere fonetică. Utilizarea simbolurilor în cartografia lingvistică duce nu doar la *o informare sporită şi lizibilă* privind variaţia şi repartiţia în spaţiu a unităţilor de nominaţie, dar şi la sugestii preliminare referitoare la procedeele de creare a cuvintelor în viul grai popular. Într-o amplă şi obiectivă recenzie, cunoscutul dialectolog ieşean Ion A. Florea concluzionează: „ALRR. Bas., vol. I este o lucrare solidă, care îndeplineşte toate condiţiile ştiinţifice ale lucrărilor de acest gen şi aduce numeroase noutăţi sub aspect teoretic şi metodologic, dar mai ales un foarte bogat material pus în valoare, în mod exemplar, de către autor". O apreciere succintă, de esenţă, face prof. Ştefan Munteanu (Timişoara): (ALRR. Bas., vol. II – *V.P.*) „este o lucrare de primă mărime a lingvisticii din Republica Moldova şi a lingvisticii româneşti în general".

„*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I-IV, elaborat în cadrul Institutului de Lingvistică al AŞM sub conducerea lui Vasile Pavel, dialectolog cu autoritate internaţională, a fost înalt apreciat de către specialiştii în domeniu" (acad. S. Berejan. *Dialectologul Vasile Pavel în geografia lingvistică românească şi romanică*. În: Glasul Bucovinei, Cernăuţi-Bucureşti, 2006, nr. 4, p. 19). Au mai apreciat înalt vol. I-IV din ALRR. Bas. Ion H. Bârleanu, T. Cartaleanu, N. Corlăteanu, V. Păcuraru, Ilie Popescu, S. Semcinschi, M. Vulpe, A. Zgardan-Crudu. Termenii extraşi din ALM şi ALRR. Bas. (cu peste 1500 de hărţi) sunt cuprinşi în *Indice de termeni. Bază de date în dialectologie*, Chişinău, 2012. Autori: E. Minciuna, V. Pavel, E. Pleşca, V. Sclifos, S. Spînu. Redactor coordonator: V. Pavel.

În localităţile din reţeaua Atlasului elaborat la Chişinău au fost înregistrate şi t e x t e d i a l e c t a l e pentru arhiva fonogramică, destinate mai ales pentru cercetarea problemelor de fonetică sintactică şi de stilistică a limbii vorbite la nivel dialectal. Cele 6 volume de *Texte dialectale* au fost pregătite pentru tipar şi editate de către V. Melnic, R. Udler, E. Constantinovici, V. Corcimari, A. Dumbrăveanu ş.a. (1969-1987). Sub regimul totalitar sovietic pe orice cale se inoculau „preceptele ideologice". În paginile *Textelor* lipseşte astfel cu desăvârşire tematica deportărilor, foametei şi colectivizării forţate.

Dialectologii de la AŞM sunt colaboratori la prestigioase proiecte cu caracter internaţional. V. Comarniţchi, A. Dumbrăveanu, V. Pavel şi R. Udler au efectuat anchete în 20 de sate româneşti din Basarabia şi în zonele limitrofe româno-ucrainene pentru *Общекарпатский диалектологический атлас* (ОКДА) şi sunt totodată autorii multor hărţi lingvistice de sinteză din ОКДА, editat în 7 volume, după cum urmează: vol. I, Chişinău, 1989; vol. III, Varşovia, 1991; vol. IV, Lvov, 1993; vol. II, Moscova, 1994; vol. V, Bratislava, 1997; vol. VI, Budapesta, 2002; vol. VII, Novi Sad, 2005. Vezi şi: Е. Оника, В. Павел, Е. Плешка, С. Спыну. *Румынский указатель – Index roumain*. În: Общекарпатский диалектологический атлас, Краков, 2012, стр. 157-188.

La începutul anilor ’80 ai secolului trecut, Ş. Mătcaş, R. Udler, P. Verejan au realizat anchete cu *Chestionarul I* pentru *Atlas Linguarum Europae* (ALE), în 18 loca-

BDD-A24954 © 2016 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:11 UTC)

lităţi, iar A. Cenuşă, A. Dumbrăveanu, G. Gogin, Ş. Mătcaş şi V. Pavel au înregistrat material pentru acelaşi atlas, utilizând *Chestionarul II*. Până în prezent au văzut lumina tiparului volumele I-IX (1983-2015), operă lingvistică de o mare anvergură, fiind primul atlas lingvistic continental şi care a luat naştere sub patronajul UNESCO. Subsemnatul este preşedinte al Comitetului Naţional din Republica Moldova pentru ALE.

Graiurile româneşti de la est de Prut sunt reprezentate, de asemenea, prin 18 puncte cartografice şi în *Atlas Linguistique Roman* (ALiR), în baza anchetelor pentru ALE, atlas preconizat să fie editat în 11 volume (până în prezent au apărut la Roma patru tomuri, între anii 1995 şi 2015). Colaboratori, în diverse perioade, de la AŞM: S. Berejan, V. Pavel, R. Udler, participanţi la Colocvii Internaţionale de lucru pentru ALiR, care au avut loc în Franţa, Italia, Spania, România (1989-2009). S. Berejan şi V. Pavel sunt autorii hărţii şi comentariului privind noţiunea MIRIAPOD din ALiR (vezi: V. Pavel, S. Berejan. *Les designations romanes du mille-pattes.* În: Atlas Linguistique Roman. Volume II.a. Comentaires, Roma, 1993, p. 319-336).

Atlasele lingvistice sunt lucrări generatoare de idei, sursă de referinţă extrem de preţioasă pentru toate disciplinele lingvistice. Metoda geografică, cu toate semnificaţiile sale practice, istorice şi teoretice, reprezintă „una din marile cuceriri ale ştiinţei lingvistice a secolului nostru” (Eugeniu Coşeriu, 1956).

Menţionăm colaborarea noastră cu dialectologii de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din Bucureşti şi de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iaşi la proiectele „Graiuri româneşti din arii laterale şi izolate” şi respectiv „Graiurile româneşti de la est de Carpaţi. Etno- şi Sociotexte”. Până în prezent au fost publicate trei lucrări privind tematica vizată: Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel. *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului. Texte dialectale şi glosar*, Bucureşti, 2000, 531 p. Idem: *Graiuri româneşti de la est de Nistru. Texte dialectale şi glosar*, Bucureşti, 2011, 277 p.

O altă constantă a orientării în cercetarea dialectologică în AŞM o reprezintă monografiile. Acestea se referă la problemele de fonetică (Р. Я. Удлер. *Молдавские говоры Черновицкой области. Консонантизм*. Chişinău, 1964; Idem: *Диалектное членение молдавского языка*, Chişinău, 1976; de lexicologie şi onomasiologie: В. Сорбалэ. *Формирование и развитие терминологических систем в молдавских говорах*. Autoref. tezei de dr. h., Leningrad, 1972; V. Pavel *Terminologia agricolă moldovenească. Studiu de geografie lingvistică*. Chişinău, 1973; В. К. Павел. *Лексическая номинация. По материалам молдавских народных говоров*. Chişinău, 1983; В. В. Корчмарь. *Молдавская пастушеская терминология.* Chişinău, 1989; S. Spînu. *Terminologia vitivinicolă în graiurile româneşti, studiu etimologic şi lingvogeografic*. Chişinău, 2008; L. Popovschi. *Particularităţile onomasiologice ale terminologiei corpului omenesc*. Autoref. tezei de dr., Chişinău, 2014; de morfologie (V. Melnic. *Elemente de morfologie dialectală.* Chişinău, 1977) şi de antroponimie dialectală (А. Думбрэвяну. *Молдавская диалектная антропонимия*. Chişinău, 1982). Toate aceste monografii

BDD-A24954 © 2016 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:11 UTC)

au la bază teze de doctorat, care de la un timp nu se permitea să fie scrise şi susţinute în limba română. Subliniem, de asemenea, că şi realizarea cursului universitar *Dialectologia moldovenească* (1976), a *Dicţionarului dialectal*, vol. I-V (1985, 1986), pregătite în Sectorul de Dialectologie, numeroase articole, comunicări la diverse întruniri ştiinţifice, precum şi unele lucrări ale prof. univ. V. Zagaevschi. *Studii de gramatică dialectală comparată*, 1990; M. Purice, V. Zagaevschi, I. Ciornâi. *Curs de dialectologie română*, 1991 se întemeiază, în bună măsură, pe materialul din ALM şi ALRR. Bas.

Dialectologii din cadrul Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova au realizat astfel marile anchete dialectologice privind graiul românesc de la est de Prut şi din enclavele din uriaşul spaţiu slav (şi nu numai) al fostei URSS, anchete efectuate cu ataşamentul sincer şi deschis faţă de ţărani, buni cunoscători ai graiului străbun, ai tradiţiilor şi datinilor. Cei care au elaborat opera de amploare – atlasul acestor graiuri, sunt colaboratori la proiecte privind alcătuirea unor atlase lingvistice paneuropene.

În paralel, graiul popular a fost descris, interpretat sub diverse aspecte, cuvântul fiind privit „din interior", în timp şi în spaţiu. Desigur, aplicarea principiilor geografiei lingvistice la descrierea graiurilor din teritoriul cercetat nu e posibilă prin separarea de celelalte graiuri dacoromâne. Cercetările noastre se integrează firesc în investigaţiile de dialectologie şi geografie lingvistică românească.

Atlasul lingvistic întocmit la Chişinău reprezintă un viu şi autentic document de limbă română. Tentativa de a sprijini ideea, din rătăcire sau rea-voinţă, că există o „limbă moldovenească" opusă *limbii române*, zămislită chipurile pe o bază dialectală moldovenească, este o gravă eroare şi o absurditate (vezi: Vasile Pavel. *Limba română – unitate în diversitate*. În: Akademos. Prelegeri academice de Ziua Limbii Române, 2005-2012, p. 54-65).

În prezent subiectul de investigare a cercetătorilor dialectologi din Institutul de Filologie al AŞM vizează *Aspectul onomasiologic al motivaţiei în studiul dialectologic*, motivaţia cuvintelor în momentul creării lor făcând parte din procesul complex al identificării, reflectării şi desemnării lucrurilor. Cercetarea motivaţiei cuvintelor se realizează în cadrul microsistemelor lexico-semantice şi al grupelor lexico-tematice, o temă deopotrivă importantă pentru punerea în evidenţă a caracterului de sistem al lexicului şi a dinamicii limbii în timp şi în spaţiu. Într-un fel sau altul, noi ne integrăm cu această tematică în domeniul nou al investigaţiilor, numit *Lingvistică motivaţională*.

BDD-A24954 © 2016 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:11 UTC)